

УДК 504:33

К. В. Смірнова, к.е.н.

Одеський державний екологічний університет

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ

Проаналізовано та обґрунтовано необхідність проведення екологізації економіки України; проведено аналіз і запропоновано основні і першочергові напрями екологізації, виявлено їх переваги та перспективи для країни.

Ключові слова: екологізація економіки, екологізація податкової системи, екологізація виробництва, екологізація інвестицій.

Вступ. Сучасний розвиток України, складна екологічна ситуація та тенденції в її змінах, які ускладнюються тим, що Україна серед європейських держав має найвищий інтегральний рівень антропогенного навантаження на довкілля і в той же час має досить незначні внутрішні фінансові можливості до вирішення цієї проблеми, обумовлюють необхідність пошуку ефективних шляхів подальшого розвитку. Тому проблема формування механізму екологізації економіки є надзвичайно актуальною і вимагає узагальнених поглядів, завдяки яким можливо обґрунтувати практичні рекомендації щодо шляхів становлення, форм функціонування і розвитку еколого-економічної системи країни.

Матеріали і методи дослідження. Метою даної статті є розгляд і обґрунтування необхідності проведення екологізації економіки України, виявлення першочергових напрямів та розгляд їх позитивних сторін, проведення аналізу перспектив цих напрямів в Україні.

Під час дослідження автором були використані інструменти системного аналізу, метод порівнянь і аналогій. Джерелом інформації стали результати аналітичних і наукових робіт вітчизняних і зарубіжних учених-економістів в області природокористування та охорони довкілля.

Результати дослідження і їх аналіз. На сьогоднішній день проблемі екологізації приділяється все більше уваги, як в Україні, так і у всьому світі. У сучасних умовах питання екологізації економіки України стає особливо актуальним. В першу чергу, це пов'язано із значним виснаженням природних ресурсів, стрімким зростанням техногенного навантаження на природне середовище, із збільшенням питомої ваги природоексплуатуючих галузей, з щорічним збільшенням екологічних проблем і катастроф. Отже, охорона довкілля в Україні і світі має найважливіше значення як для нинішнього, так і для майбутніх поколінь.

Серед складових в питанні екологізації економіки нашої країни слід виділити і такі чинники, як становлення в Україні ринкової економіки, вступ до Світової організації торгівлі, прагнення увійти до європейської співдружності, де екологічній проблемі стали приділяти значну увагу раніше, ніж в пострадянських країнах.

За визначенням окремих вчених економістів-екологів екологізація визначається як «об'єктивно обумовлений процес перетворення всієї суспільної праці, направлений на збереження і розвиток суспільно-економічних функцій природи» [2]. На думку автора під екологізацією можна розуміти такий подальший розвиток який враховує екологічну складову, як одну з основних в розвитку і функціонуванні будь-якої компоненти економіки країни. Сюди необхідно відносити: зниження навантаження на довкілля, збереження і відтворення природних ресурсів, переоснащення виробництв і

впровадження мало- і безвідходних технологій, проведення різних природоохоронних заходів, природоохоронна спрямованість інвестицій і багато іншого. Таким чином, врахування екологічного чинника є необхідним у всіх секторах і галузях економіки.

Серед найбільш важливих і першочергових напрямів екологізації економіки слід виділити ті, які вимагають негайного освоєння і професійного підходу (рис.1).

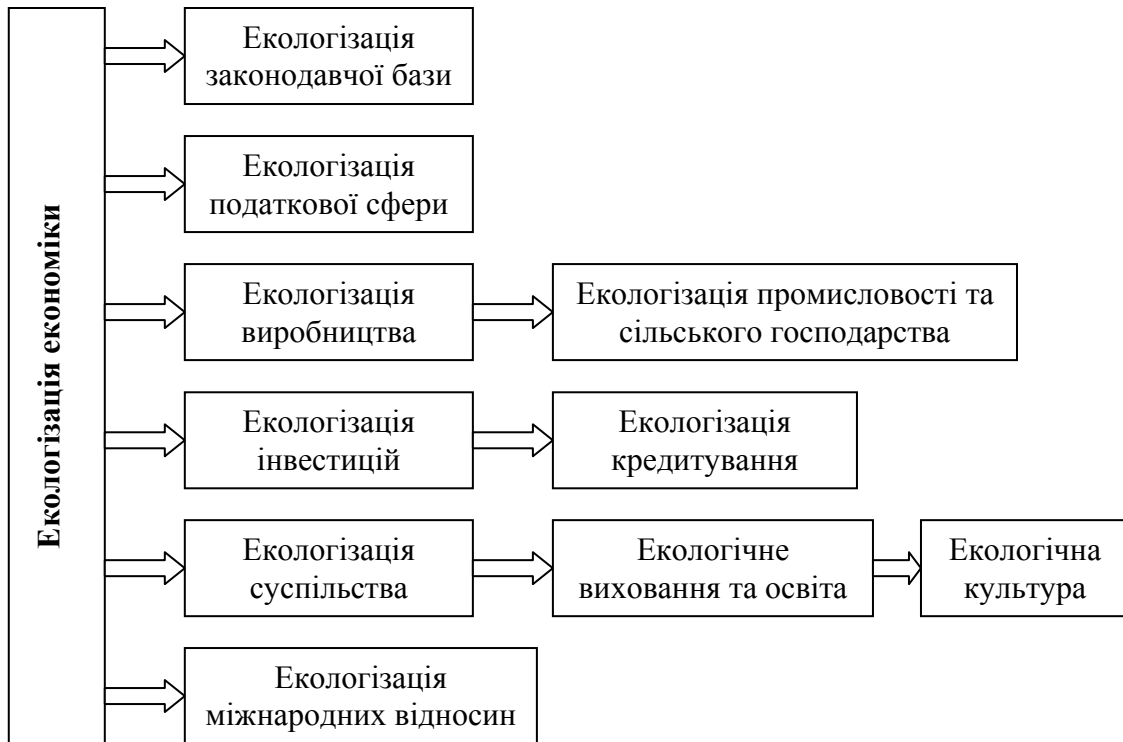

Рис.1 - Основні напрями екологізації економіки

В першу чергу, це екологізація законодавчої бази - тобто врахування екологічних наслідків для держави та населення при прийнятті того або іншого закону в будь-якій галузі, і орієнтація законодавчих та нормативно-правових документів на екологічні проблеми й їх вирішення. Даний пункт є відправною крапкою в будь-якому починанні, оскільки на підставі законів і відбувається та або інша діяльність.

Екологізація податкової системи на основі законодавства - наступний крок в переліку запропонованих напрямів. Під екологізацією податкової системи слід розуміти процес трансформування традиційних податків, які виконують головним чином фіскальну функцію, та введення нових екологічних податків з метою стимулювання оздоровлення довкілля і ефективного використання природних ресурсів. Необхідно затверджувати податки і податкові ставки таким чином, щоб будь-якому виробникові було максимально вигідно переорієнтувати свою діяльність на екологічно безпечну, ніж сплачувати штрафи. Але, в той же час, слід полегшити податковий тягар для виробників екологічно чистої та безпечної продукції, для підприємств, які надають природоохоронні послуги, виробляють природоохоронне обладнання, використовують ресурсозберігаючі і безвідходні технології. Слід зазначити, що сьогодні в більшості розвинутих країн світу податкова система, крім фіскальної, виконує функцію стимулювання і використовується як інструмент екологічної політики, за допомогою якого добиваються поліпшення стану довкілля і використання природних ресурсів. Для оздоровлення навколишнього природного середовища частіше застосовуються спеціальні екологічні податки. Розширюється

перелік деструктивних екологічних впливів, що підлягають оподаткуванню [3].

Як показує світовий досвід при екологізації податкової системи позитивні результати наявні від впровадження і використання концепції про «подвійні дивіденди», основною ідеєю якої служить стимулювання охорони довкілля за рахунок збільшення ставок екологічних податків з одночасним зниженням традиційних податків, що виконують виключно фіскальну роль, таких як податок на прибуток, ПДВ і ін. [5]. В Україні такий підхід в трансформації податкової системи більш прийнятний, ніж просте збільшення різноманітності або ставок податків. Окремим варіантом екологізації податкової сфери необхідно розглядати зміну податків і податкових ставок особливо небезпечних і екологічно несприятливих галузей, до яких слід віднести нафтову, хімічну промисловість, вугільну галузь, атомну і теплову енергетику.

Екологізація повинна спиратися на перехід до природозберігаючих методів господарювання, а отже на екологізацію технологій виробництва і природокористування. Наші промислові підприємства в технологічному рівні дуже відстали (енергоємність і ресурсоємність перевищує в рази європейські підприємства і навіть деякі російські), підприємствам необхідна модернізація і технологічна допомога українських фахівців. А отже, цей напрям екологізації економіки України - один з найскладніших і вимагає значних капіталовкладень у зв'язку з масштабним моральним і фізичним зносом обладнання на підприємствах країни.

Екологізація виробництва – це сукупність заходів по запобіганню негативного впливу виробничих процесів на природне середовище. Серед таких заходів важливо відзначити такі, як: впровадження мало- і безвідходних технологій; переоснащення виробничих потужностей на ресурсозберігаючі; розробка ефективних засобів очищення стічних вод та викидів в атмосферу, що частково запобігає забрудненню довкілля, але повністю не ліквідує його, хоча ефективність окремих очисних технологій сягає 99-99,9%; створення окремих виробничих комплексів, де окрім виробництва, здійснюється також переробка і повторне використання відходів виробництва, а також знаходяться виробничі цехи по випуску тари для вироблюваної продукції, її збору і повторному використанню, тобто існує повний рециклінг виробництва, а отже, це перехід до використання замкнених технологій, для яких характерна відсутність обміну речовин із зовнішнім середовищем; орієнтація на випуск екологічно чистої продукції; розробка нових альтернативних технологій в енергетиці, нетрадиційних матеріалів, розробка технологій на основі природних (екологічних) процесів [6].

Так, виробництво продукції на застарілому технологічному устаткуванні неминуче веде до: випуску продукції низької якості; високому споживанню ресурсів; накопиченню відходів виробництва; забрудненню шкідливими викидами всіх природних сфер; передчасному зносу устаткування; зниженню продуктивності; додатковим витратам на поліпшення соціальної сфери і т. д.

Однак, в разі відсутності можливості екологізації окремих виробничих підприємств унаслідок їх морального і технологічного зносу, слід розробити механізм повної їх зупинки і будівництва нових підприємств за межами міста і вже з новими технологіями із замкнутими циклами виробництва. Такий досвід вже був здійснений в Росії та Казахстані.

Завдання екологізації виробництва постають і розв'язуються в умовах конкретних виробництв. Отже, потрібний комплекс заходів, які треба здійснювати за спеціальною довготерміновою програмою і зводити до пов'язаних між собою двох напрямів: раціонального природокористування та власне екологізації виробництва. Однак, ці напрями настільки поєднані, що здебільшого їх розглядають як один. Одним з головних та найскладніших завдань екологізації виробництва є максимальне збереження природних комплексів у зоні техногенного впливу, що безпосередньо

пов'язане із розміщенням продуктивних сил. Наприклад, ефективним засобом екологізації підприємств добувної промисловості є їхнє кооперування та комбінування на основі комплексного використання територіальних поєднань природних ресурсів. В той же час, найбільш ефективним засобом запобігання руйнівному техногенному впливу переробних виробництв є створення маловідходних технологій та використання відходів виробництва. Отже, в екологізації переробної промисловості великого значення набуває розвиток спеціалізації, яка дозволяє знизити матеріаломісткість виробничих процесів, та комбінування, яке здійснюється на основі глибокої послідовної переробки сировини та використання відходів.

Екологізація виробництва – це складова частина екологічної політики країни, яка окрім перетворень у виробничій та технологічній сфері передбачає й комплекс заходів правового та економічного регулювання.

Виходячи з вищевикладеного, наступним напрямом екологізації економіки вбачається екологізація інвестицій. Зрозуміло, що сьогодні, в умовах економічної кризи в Україні і світі будь-яке підприємство країни фактично не має вільних фінансових ресурсів, що гостро ставить питання пошуку інвестицій. Проте складно залучити інвесторів такими проектами як будівництво очисних споруд, створення заповідних територій, що охороняються, відновлення земель і т. д. Та все ж сьогодні життя і здоров'я населення безпосередньо залежить від стану довкілля (якості води, повітря тощо), на що слід робити основний упор в залученні інвесторів. Інвесторами у вирішенні природоохоронних проблем окремого підприємства, регіону, країни в цілому можуть виступати як сама держава, так і приватні особи, компанії внутрішні й іноземні. В умовах обмеженості фінансових ресурсів виникає вибір при інвестуванні тих або інших проектів по окремих критеріях і тоді в підприємств з'являється стимул-реакція до розробки найбільш ефективного і екологічно вигідного проекту. Проте, тут виникає ще одне питання: що найвигідніше - проводити прямі природоохоронні заходи, які направлені на ліквідацію вже виниклих негативних екологічних наслідків, або ж інвестувати проекти по запобіганню екологічно несприятливих ситуацій? Відповідь очевидна - в ситуації, що склалася, в першу чергу необхідно направляти засоби на вирішення екологічних проблем, не забуваючи про необхідність вже сьогодні фінансувати природоохоронні проекти, які надалі принесуть максимальну вигоду для людства та навколишнього природного середовища.

Але ж де шукати гроші на екологізацію? Незайвим буде відмітити, що в Україні вже з'явилися перші ластівки в області фінансування робіт в цьому напрямі. Так, донецький металургійний завод «Істіл Україна» став першою в СНД сталеливарною компанією, яка продала свої викиди. Покупцем товару є Вуглецевий фонд Нідерландів. Згідно положення Кіотського протоколу (який ще діє в теперішній час, але має багато недоліків), підприємства, що запровадили енергозберігаючі і екологічні технології, можуть продавати кількість зменшених викидів підприємствам або країнам, які перевищують норми викиду парникових газів. В кінці 2006 року на заводі «Істіл Україна» було введено в експлуатацію нове устаткування, завдяки якому викиди вуглекислого газу в атмосферу знизилися на 130 тис. тонн в рік. Це еквівалентно 130 тис. ERU (Emission Reduction Unit - одиниця скорочення викидів в атмосферу, дорівнює 1 тонні викидів вуглекислого і інших газів, що викликають парниковий ефект), які можна продати на спеціалізованих екологічних біржах в Європі, і цей товар купують.

Отже, цей спосіб заробляння грошей для своєї діяльності підприємствами з одночасним скороченням негативного впливу на довкілля має привернути увагу вітчизняних підприємств

Окрім цього, слід виділити банківське кредитування та формування екологічних банків. Екологічний банк може виступати як ефективний економічний центр

регулювання процесів природокористування та природоохоронної діяльності, що обумовлене здобуттям максимально повної інформації про всі процеси, що протікають в даній сфері, акумуляцією необхідних фінансових ресурсів і функціонуванням в режимі самостійного управління. Через жорстку іпотечну політику, необхідність якої давно назріла в умовах переходу до ринкових стосунків, екологічний банк може на конкурсній основі кредитувати підприємства під конкретні природоохоронні програми, організовувати ринковий продаж акцій, оцінювати майно, потенціал і перспективи підприємств тощо. У багатьох країнах світу вже створені і успішно діють такі банки.

Переваги банківського кредитування природоохоронної діяльності, в порівнянні з бюджетним фінансуванням, полягають в зворотності і платності коштів, які надаються, що сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів, що виділяються, і скороченню часу їх реалізації. Система екологічного кредитування повинна створювати умови, що зацікавлюють як позичальників (природокористувачів), так і кредиторів (банки). Для природокористувачів це може бути пільгове кредитування (під низький відсоток), першочергове кредитування екологічних цілей. Зацікавити ж банки в пільговому кредитуванні можна лише в разі забезпечення повної компенсації витрачених ними коштів. Така компенсація може здійснюватися за допомогою надання податкових пільг шляхом зменшення бази оподаткування доходу банку, зниження ставки податку або ж звільнення банку від окремих видів платежів. І тут знову повертаємось до попереднього напрямку – тобто екологізації податкової системи.

Важливим напрямом екологізації кредитної політики є введення рейтингу банківського відсотка залежно від екологічної надійності природокористувачів, оскільки високий рівень екологічної небезпеки підприємства знижує міру гарантії повернення банківського кредиту. У розвинутих країнах такі рейтинги широко використовуються. Прикладом дієвості такого рейтингу як засобу витіснення екологічно небезпечних виробництв є випадок аварії на хімічному заводі компанії “Юнайтед Карбайд” в Індії, після якої всі підприємства даної фірми в різних частинах світу були переведені банками на значно вищий відсоток як екологічно ненадійні, що практично розорило фірму.

Слід також окремо зупинитись на можливості кредитування природоохоронної діяльності в Україні не лише вітчизняними кредитними установами, але й світовими організаціями. Так, в теперішній час Світовий банк готує кредитну лінію для розвитку енергоефективності в Україні, розмір якої - 250 мільйонів доларів. За словами фахівців з енергетики і вуглецевого фінансування Світового банку, це найбільша кредитна лінія, яку надавали Україні з часів оголошення незалежності. Україна сьогодні найенергоємна країна в Європі. Енергоємність на одиницю ВВП більш ніж в 2 рази перевищує середній показник по Європейських країнах. В умовах ринку і постійного зростання цін енергоємність впливає на економіку підприємств і країни в цілому, а також пов'язана з соціальним і екологічним збитком. У 2006 р. урядом була прийнята Енергетична Стратегія України до 2030 р., яка, не дивлячись на деякі недоліки, поставила за мету зниження енергоємності економіки на 50% до 2030 р. По різних оцінках, для скорочення енергоємності на 50% до 2030 р. потрібні інвестиції від 1 до 5 мільйонів доларів в рік. У листопаді 2009 року Рада виконавчих директорів Світового банку також схвалила позику у сумі 60 млн. дол. для надання додаткового фінансування на Проект реабілітації гідроелектростанцій в Україні. Початкова позика на фінансування Проекту в сумі 106 млн. дол., яку було схвалено в червні 2005 року, набрала чинності в лютому 2006 року. Основними завданнями цього Проекту є підвищення надійності, ефективності та безпеки функціонування гідротехнічних споруд та устаткування “Укргідроенерго” і поліпшення екологічних показників, пов'язаних з їхньою діяльністю. Останнє завдання виконуватиметься з допомогою

скорочення викидів парникових газів, встановлення роторів гідротурбін, які не забруднюють довкілля, та припинення витікання нафтопродуктів, що потрапляють до річок Дніпро та Дністер. Як зазначає директор Світового банку у справах України, Білорусі та Молдови - реформування та модернізація енергетичного сектора належить до найважливіших складових сталого економічного розвитку в Україні. Цей проект сприятиме підвищенню встановлених потужностей гідроелектростанцій Дніпровського каскаду приблизно на 400 МВт та збільшенню виробленого ними обсягу електроенергії приблизно на 500 ГВт-год, що є еквівалентним будівництву нової потужної гідроелектростанції. Крім того, цей проект був першим в Україні проектом із впровадження концепції фінансування скорочення викидів парникових газів («Карбонового фінансування») та першим Проектом спільного впровадження у рамках Кіотського протоколу в Україні.

Крім того, Європейський інвестиційний банк в жовтні 2009 року також вирішив виділити Україні кредити на суму 175 млн. євро для фінансування проекту з будівництва лінії електропередачі на півдні країни і на суму 100 млн. євро для фінансування енергозберігаючих проектів малого і середнього бізнесу.

Раніше, у 2008 році Північний Інвестиційний Банк (Nordic Investment Bank - NIB) надав ВАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» (Укрексімбанк) 8-річну позику у розмірі 50 мільйонів доларів для природоохоронних проектів. Це перша позика NIB в Україні. Її буде використано переважно для фінансування зокрема проектів, направлених на підвищення ефективності використання енергії і зниження шкідливих викидів в атмосферу. Ефект від зниження викидів позитивно позначиться і на стані довкілля країн-учасниць NIB, а перш за все від підвищення енергоефективності виграє промисловість та будівельний сектор України, що в свою чергу, забезпечить збереження довкілля.

Також, серед зовнішніх кредиторів України слід виокремити Північний Фонд розвитку довкілля (NMF), який заснований для фінансування екологічних проектів на пільгових умовах. Серед проектів, які фінансуються за рахунок вказаного фонду в Україні необхідно згадати проекти по лінії «Чисте виробництво», головна мета яких - підвищити ефективність використання сировини та енергоресурсів, ліквідувати використання токсичної сировини та знижувати обсяги й токсичність викидів і відходів на стадії виробничого процесу. Підвищення чистоти виробництва в основному досягається шляхом модернізації виробничих процесів і методів виробництва.

Таким чином, вищенаведені приклади свідчать навіть, що більшою мірою фінансування програм та проектів щодо зниження негативного техногенного впливу на природне середовище відбувається за рахунок іноземних кредитів.

Ще одним важливим напрямом екологізації економіки України, який хотілося особливо відзначити є екологічне виховання і освіта, а отже формування у населення екологічної культури. Піклування про майбутні покоління слід розпочинати негайно, сьогодні і одним із способів є введення вже з шкільної лави предметів, яку служать основою для усвідомлення важливості природи в житті людини і необхідності берегти та раціонально використовувати наявні природні блага, з подальшим продовженням екологічної освіти у вищих учбових закладах. Також необхідно забезпечити доступність екологічної інформації для населення [4]. Люди повинні мати можливість отримувати необхідну ним інформацію про природоохоронні заходи, що проводяться; про екологічну ситуацію на конкретному підприємстві, в регіоні, країні; про існуючі екологічні організації та їх діяльність; брати участь в різних дискусіях, пропонувати свої способи вирішення тієї або іншої екологічної проблеми. Особливо хочеться відзначити той факт, що населення також має право і повинно отримувати достовірну інформацію про якість споживаної продукції, що необхідно вказувати на упаковках

товарів.

Все вищенаведене призводить до необхідності виділення ще одного напрямку екологізації економіки будь-якої країни – екологізації міжнародних відносин. Природоохоронні проблеми в системі міжнародних відносин виникли ще на початку 70-х рр. ХХ ст.: Глобальний форум з охорони довкілля в Стокгольмі (1972 р.), Конференція по навколишньому середовищу і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Йоханнесбургський саміт (2002 р.) - це важливі етапи в екологізації населення Землі і урядів. Конференція в Стокгольмі, на якій була прийнята декларація, де визначилися стратегічні цілі і напрями дій світової спільноти в області охорони навколишнього середовища, виступила першим кроком, після якого в багатьох країнах почалася розробка державних програм збереження довкілля і стали створюватися структури і механізми їх реалізації.

В середині 80-х рр. ХХ ст. отримав розвиток новий процес - екологізація всього комплексу міжнародних відносин, що сприяло формуванню в пріоритетах зовнішньої політики держав двох напрямів. Перше орієнтоване на забезпечення конкретних природо- і ресурсозберігаючих інтересів держави. Другий напрям пов'язаний з використанням екологічного чинника для зміцнення економіки і підвищення конкурентоспроможності національних товарів на світових ринках екологічно чистих продуктів, в регіональній співпраці по забезпеченню екологічних програм і проектів, по підвищенню зайнятості населення в країнах, що розвиваються, і зміцненню політичного престижу країн, які виступають з важливими екологічними проектами в ООН, в міжнародних природоохоронних організаціях і форумах [1].

Висновки. Розвиток ринкових відносин в Україні змушує по-новому поглянути на проблему екологізації. Вона є об'єктивною необхідністю і невід'ємною складовою сучасного розвитку країни, яка дає змогу підвищити ефективність природокористування з одночасним збереженням та поліпшенням довкілля та відкриває шлях до інтеграції в міжнародне середовище. Слід зазначити, що розглянуті напрями екологізації не є вичерпними, вони потребують постійного аналізу, корегування та доповнення. Але це ті взаємопов'язані кроки, які дають видимі результати щодо покращення стану навколишнього природного середовища та зміцнення національної конкурентоспроможності.

Список літератури

1. Акишин А.С. Экологическая политика зарубежных стран и России: Уч. пособие. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003. – 228 с.
2. Кислый В.Н., Лапин Е.В., Трофименко Н.А. Экологизация управления предприятием: Монография. - Сумы: ВТД «Университетская книга», 2002. - 232 с.
3. Снякевич І.М., Олійник О.І. Методи екологізації податкової системи.// Фінанси України. - 2002. - №1. - С.28-33
4. Снякевич І. Экологизация развития: объективная необходимость, методы, приоритеты.// Экономика Украины. - 2004. - №1. - С.57-63.
5. Экологический менеджмент/ Н.В. Пахомова, А.Эндрес, К.Рихтер. - СПб.: Питер, 2003. - 544 с.
6. Хумарова Н. І. Экологизация инновационных стратегий снижения отходоёмкости производств. // Вісник економічної науки України. - 2008. – №2. – С.155-160

Экологизация экономики Украины: необходимость и основные направления. Смирнова Е.В.

Проанализирована и обоснована необходимость проведения экологизации экономики Украины; проведен анализ и предложены основные и первоочередные направления экологизации, выявлены их преимущества и перспективы для страны..

Ключевые слова: экологизация экономики, экологизация налоговой системы, экологизация производства, экологизация инвестиций.

Ecologization of Ukrainian economy: necessity and main directions. Smirnova K.

Analysed and grounded necessity of leadthrough of ecologization of economy of Ukraine; an analysis is conducted and basic and primary directions to the ecologization are offered, their advantages and prospects are exposed for a country.

Keywords: ecologization of economy, ecologization of the tax system, ecologization of production, ecologization of investments.